

Др ЈОВАН МИЛИЋЕВИЋ

Прилог познавању односа Србије и Аустрије у првој половини XIX века

(Према архивалијама Међуопштинског историјског архива у Ваљеву)

Познато је, да су односи између Аустрије и Србије у XIX веку снажно утицали, и у економском и политичком и културном погледу на развој Србије. Подаци о томе остали су углавном фрагментарни. И у Архиву СР Србије ти подаци су само делимично очувани. Архив у Ваљеву је од свих архива у унутрашњости Србије најбогатији, мада су и његови документи за старији период у знатној мери страдали. У сваком случају, вредно је забележити сваки податак, који се односи на поменуте везе. У тој сврси и објављујемо ова регеста.

1830. година

27. октобар. Суд народни српски одобрава да се лој може продавати и ван земље.

28. октобар. Суд народни српски наређује да свако ко тргује, било у земљи, било са Аустријом може извадити пасош.

1831. година

13. фебруар. Суд народни српски одобрава тројици пребеглица из Аустрије да се могу населити у околини Ваљева.

14. фебруар. Суд народни српски шаље 18 трговачких и 75 калауских објава.

23. јул. Један казанција из Ваљева дужан је једном казанцији из Панчева 1.220 форинти.

1828. године један војвођански трговац уговорио је на земунској парлаторији са једним србијанским трговцем и купио од истог 300 оваца.

5. октобар. Суд народни српски дозвољава једном Србину из Бољевца да доведе и своју жену и да сходно прописима о пребеглицима из Аустрије буде насељен 10 часова од границе.

1832. година

6. фебруар. Из Бољевца дошао је један Србин да обиђе брата у Стублинама, који је са женом пре 4 године у Србију пребегао.

5. мај. Један Циганин пребегао је са женом и дететом из Аустрије у Србију. (У Аустрији украо је коња).

16. август. Једна жена из Аустрије дошла је у Ваљево да обиђе ћерку.

27. август. Један Србин из Добановаца дошао је у ваљевски округ да тражи одбеглу жену.

7. септембар. Кнез Милош одлучио је да у Ваљеву подигне чардак за шишарке које би у Аустрији продавао.

10. септембар. У Палежу (Обреновац) има више трговаца који су шишарке у Аустрији продавали. Сада им је то забрањено.

15. септембар. Суд народни српски наређује: сваки срески капетан има да одреди колико који трговац извози шишарки за Аустрију. На 100 ока треба платити 2 цванцика ђумрука.

29. септембар. Две жене из Стублина желе да оду у Аустрију да обиђу своје рођаке.

8. октобар. Један сељак из ваљевског округа продао је једном трговцу из Шапца 3.500 ока шишарки за извоз.

16. октобар. Један трговац из Палежа (Обреновца) продао је једном трговцу из Београда 8.619 ока шишарки за извоз.

25. октобар. Један трговац из Палежа продао је 13.600 ока шишарки, друга двојица једном трговцу из Београда 19.000 ока шишарки за извоз.

20. новембар. Један шабачки трговац продао је 115.000 ока шишарки за извоз.

20. новембар. Један шабачки трговац продао је 59.000 ока шишарки за извоз.

20. новембар. Један београдски трговац купио је у Палежу (Обреновцу) 37.000 ока шишарки.

13. децембар. Извезено је шишарке за Аустрију: од ситних трговаца у Палежу (Обреновцу) 116.000 ока, од једног крупног 129.000 ока. Још један трговац из Палежа извезао је 30.000 ока, а још двојица из Палежа 82.000 ока.

Један Убљанин продао је једном шабачком трговцу 6.427 ока шишарки. Један трговац у Шапцу измерио је 80.000 ока, а један Убљанин 59.000 ока. Обојица имају још шишарки за извоз.

У ваљевском округу било је 1832. године 11 трговаца који тргују са Аустријом.

Из протокола Исправнишества окружија ваљевског — јануар 1832. — мај 1833. године:

3. март. Кнез Милош дозвољава да се и мршаве, не само дебеле свиње могу извозити.

7. септембар. Кнез Милош наређује, да се шишарке из ваљевског округа не могу извозити у Аустрију док се његови чардаци не напуне.

15. септембар. Кнез Милош дозвољава трговину шишарком.

13. новембар. Од продате шишарке приходи ђумрука били су 7.181 цванцик.

Дневник пасоша Округија ваљевског 1832.33: Аустријски грађанин преко Ваљева путује за Крагујевац. Пребеглица из Аустрије одлази за село Рогачу. Пребеглица из Аустрије одлази Суду народном српском у Крагујевац. Пребеглица из Аустрије одлази у Крагујевац да тражи службу. Удовица из Сремске Митровице дошла у Ваљево да посети ћерку и зета. Пребеглица из Шида одлази у Крагујевац да тражи службу. Молер из Сремских Карловаца дошао у Бујачић да обиђе сестру. Мноштво трговаца путовало је из Београда у Остружницу и Палез (Обреновац), вероватно због трговине са Аустријом.

1833. година

21. јануар. Суд народни српски дозвољава двојци Срба из Аустрије да се у Србији могу настанити.

21. јануар. Два Србина пребегла из Аустрије. Једноме Суд народни српски дозвољава да се насели 10 часова хода од границе, а другоме, пошто је занатлија, где хоће, и да ради, или свој занат, или да буде учитељ,

31. јануар. Суд народни српски дозвољава једном Србину из Аустрије да се може настанити у Србији без ограничења места живљења.

31. јануар. Једном Србину из Прогара, који је пребеглао из Аустрије са женом и двоје деце, дозвољава се, да се настане 10 часова хода од границе.

20. фебруар. Суд народни српски дозвољава једном Србину из Аустрије да се може настанити 10 часова хода од границе.

22. фебруар. Један Србин из Меленаца, који је дошао из Аустрије, да би се у Србији настанио, отишао је у Крагујевац да потражи брата.

13. март. Суд народни српски забрањује трговцима који тргују са Аустријом, да из те земље могу у Србију уносити турски новац.

13. март. Суд народни српски забрањује и српским и аустријским трговцима, да из Аустрије уносе у Србију турски новац, већ само аустријски.

16. јул. Једном пребеглом Србину из Аустрије дозвољено да се може настанити у Србији 10 часова хода од границе.

26. август. Јозеф Стеле и ортак му Буро Маргетић из Винковаца закупили су све баре у околини Ваљева под аренду, ради хватања пијавица.

29. август. Ухваћена два апсеника, од којих је један из Аустрије.

30. август. Једном Србину из Сурчина дозвољено да се настани 10 часова хода од границе, ако где службу нађе.

26. октобар. Суд народни српски дозвољава једном Србину, пребеглом из Аустрије да се може настанити 10 часова хода од границе.

26. октобар. Један Румун са невенчаном женом из Кикинде био је неко време слуга код једног среског капетана.

29. октобар. Суд народни српски. Кнез Милош наредно је да трговци који тргују са Аустријом, а сада примају само дукате, убудуће примају само талире и цванцике, јер је због прекомерног уношења дуката дошло до оскудице талира и цванцика у Србији.

8. децембар. 1833. године од аустријских грађана кроз ваљевску нахију прошли су: Трговац из Сомбора да би потражио дуг од једног крагујевачког трговца. Курир на путу из Беча у Цариград. Трговац из Земунa ради куповине лоја и воска. Ковач из Темишвара да би нашао посла у Србији. (Осим курира сви су Срби).

21. децембар. Један Србин из Аустрије доселио се у Србији, па се вратио, па опет дошао. Да не би више тумарао, наређено, да му се удари 25 жестоких штапова, и да се потом насели 10 часова хода од границе.

1834. година

19. фебруар. Један Србин из Аустрије (из Гргуреваца), који је годинама верно служио једног капетана, сада преводи и жену из Аустрије.

29. јун. Једном колару из Сурчина дозвољено је да ради свој занат у Ваљеву.

11. октобар. Суд народни српски одобрава једном учитељу и једном ћурчији, који су прешли из Аустрије, да се могу настанити у Србији, тамо где нађу посао.

15. новембар. Кнез Милош забранио извоз хране из Србије.

17. новембар. Из затвора у Крагујевцу побегла два младића из Аустрије.

1835. година

14. мај. Србин из Шида, који је пребегао из Аустрије у Србију 1831. године, и радио као слуга код једног сељака у Грабовцу, направио је неки криминал.

21. јун. Два брата из Купинова живе у Србији. Њихова мајка са очухом остала је да живи у Купинову.

3. септембар. Србин из Аустрије пребегао је у Србију са једном девојком, са којом се у Србији венчао. Држао је механу у Чачку, па пошто је многим дужан остао, утекао је.

25. новембар. Србин из Аустрије извршио убиство и негде нестао.

1836. година

Тефтер издатих пасоша од стране Окружија ваљевског. (Укупно: 875 завода. Далеко највећи број завода односи се на путовања у крајеве под непосредном турском управом.) Један житељ округа ваљевског одлази у Сремску Митровицу (пореклом је из Аустрије), да би се видео са породицом. Један житељ округа ваљевског одлази у Кленак на састанак. Један Србин из Кривошија одлази у Земун на састанак. Један Ваљевац одлази у Земун да би узео отпуст из аустријског држављанства. Један Ваљевац одлази у Земун да би обишао робаке. Један Ваљевац одлази у Београд да би узео пасош за Аустрију, где одлази на лечење. Један Ваљевац од-

лази на митровичку скелу, да би одатле превео породицу у Србију. (Све поменуће личности су Срби). Један Ваљевац одлази у Кленак на састанак. Један Ваљевац одлази у Пешту својим послом. (Највише издатих пасоша односи се на путовања за Београд.)

28. јануар. Сестра и брат, родом из Ковина, пребегли у Србију 1820. године из Панчева.

28. јануар. Акт из кога се види да је др Димитрије Рибакoв лекар у Ваљеву.

20. фебруар. Један Србин побегао из спахијског апса у Руми. Кнез Милош тражи да га пошаљу њему у Крагујевац.

14. март. Један житељ ваљевског округа од 1834. године није вратио једном Земунцу дуг од 34 форинте.

15. април. Обновљено наређење аустријских власти, да аустријски грађани, као што чине, не смеју, крадом, со у Србији куповати.

18. април. Књажевска канцеларија наређује, да се у служби не задржи ниједан аустријски поданик, ако не прими српско поданство. Ако је пребеглао, дозвољен му је останак, само ако се бави неким занатом. Ако је прешао са пасошем потребан му је и отпуст из аустријског држављанства. Сачуван је само одговор среског начелника колубарског, да на његовом подручју живи само један Сремац, који је 15 година радио као слуга, а потом се у Врачевићима оженио једном удовицом.

30. мај. Један поданик Орвенске жупаније пребеглао је у Србију децембра 1835. године. Пола године служио је код среског начелника, потпуковника Даниловића, од кога је отишао, и ухапшен у београдском округу, јер није имао ни пасоша, ни отпуст од Даниловића.

24. јун. Димитрије Хертман, музикант из Чешке, ухапшен је у београдском округу, због неког дуга једном ваљевском механџији, а и стога што је без пасоша.

30. јул. Књажевска канцеларија — Исправничеству окружија ваљевског. „Његова Светлост, Милостиви Књаз и Господар наш нашавши за добро променити предписаније своје од 17. Декембрија 1834. године № 4146, а друго 27. марта 1835, № 992, пограничним исправничествима, касателно пребегавајућим овамо Ц. К. поданика издано, благоволео је решити, да се поданици Ц. К. који на нашу страну пребегавају, натраг не враћају, и Правителственоме Совјету височајше наложити, да он ову височајшу одредбу свима пограничним исправничествима обзнани с тим да она сваког бегунца, поданика Ц. К., било мушко било женско, како на нашу страну пређе, Совјету пошаље, кога ће бити старање сваког таквог бегунца у внуреност отечества наместити.”

3. јул. У Обреновцу живи жена, удата за једног казанџију. Обоје су из Земуна.

8. јул. Србин из Бановаца живео у Пироману, тамо се оженио, па пребеглао у Аустрију.

31. јул. У Крагујевцу и околини, неки Стеван Бранковић из Цесарије, који је раније тврдио, да зна где има закопаног блага, па са људима ишао и копао, сада је проширио вест, да предстоји пропаст света, па су многи из вароши почели да беже у поље и тамо ноћивају.

1. август. Неки трговац из Цесарије жели купити „правителствену“ шишарку.

30. октобар. Две породице из Ашана, код Палежа (Обреновца), прешли у Србију. Породице су послате Окружију ваљевском да их ставе у протокол, а бећара, који је с њима прешао, узео је начелник среза посавског, пошто му је потребан за неку службу.

7. октобар. Један Србин са женом и троје деце, из Сремских Карловаца прешао код Уба у Србију. Срески начелник их шаље Окружију ваљевском, а ово Совјету, да одреди где ће се населити.

11. децембар. Из Ашање један Србин са трудном женом и једним дететом пребегао у Србију. Члан Исправничества окружија ваљевског, Јовица Милутиновић, задржао би га, ако власти одобре, за слугу. Књажевска канцеларија одобрава. Ваљевско окружије одбило је захтев аустријских власти, да њега и још неке пребеглице врати, изговарајући се, да о томе немају упутства виших власти из Београда.

17. децембар. Кнез Милош наредио је, да се сваки странац, који нема страни пасош, макар немао ни српски, проглашава српским подаником.

17. децембар. Као што се из једног дописа Књажевске канцеларије види, важно је принцип, да сваки досељеник, две године по досељавању мора да плаћа порез, као и староседеоци.

1837. година

2. фебруар. Један ваљевски трговац дао је 10 дуката и 5 талира једном казанцији у Земуну за 60 ока необрађеног бакра.

19. март. Васа Јовановић, секретар Исправничества окружија ваљевског, добио је отпуст из Ц. К. поданства. Као што се види из акта од 28. марта његова жена је и даље живела у Аустрији.

1. јун. Два Србина из Меланаца пребегли у Србију, и изјавили, да желе да живе у Ваљеву.

4. јун. Један Србин из Пазућа (Срем) прешао са колима и коњем код Забрежја у Србију. Совјет наређује да положи присегу верности, и одговори — од куда је родом, када је прешао у Србију и с ким, зашто је прешао, какав занат упражњава и шта је са собом пренео — па да се његов одговор пошаље. Не дозвољава му да се настани у Ваљеву.

1838. година

13. фебруар. Два пребегла Србина из Карловчића изјавили да желе да се настане у Коларима, код своје браће и родбине, који су се тамо населили пре четири године.

15. април. Један Србин из Вршца, који је жену оставио у Ртковцима, у Аустрији, прешао у Србију. Као и остале пребеглице из Аустрије, према постојећој уредби, и он је упућен Совјету.

25. април. Совјет прекорева Магистрат ваљевски, што по уредби, не упућује пребеглице из Аустрије 10 часова хода од границе, већ им допушта да се задрже близу границе.

6. мај. Јован Немац, тишлер у Ваљеву, због слабог здравља није у стању да плати порез.

3. јул. Један Србин из Меленаца са женом прешао код Забрежја у Србију.

24. октобар. 1836. године два удовца и један момак прешли су из Ашањс у Србију. Аустријске власти саопштавају, да ако остану у Србији имања ће им бити предата новим власницима.

1839. година

4. фебруар. Лазар Мунћан прешао из Аустрије 1829. године у Србију и потом радио као слуга 4 године у Шапцу. Онда је превео породицу и радио у Палежу.

28. фебруар. Списак страних поданика који живе у округу ваљевском:

Име	Место из кога су дошли	Вера	Поданство	Брачно стање	Занат	Занимање
Карл Чолић	Земун	католичка	аустријско	неожењен	воденичар	воденичар и механција.
Игнац Холер	Алберх	католичка	баварско	неожењен	тишлерски занат	ради свој занат код мајстора.
Јохан Пауновић	Земун	католичка	аустријско	неожењен	тишлерски занат	ради свој занат код мајстора
Димитрије Хертман	Кутенберг у Чешкој	католичка	аустријско	неожењен	воденичар	ради свој занат

Сви наведени живе у Ваљеву.

2. август. Код Обреновца налазили су се „правителствени“ чардаци који су давани под закуп трговцима за шишарке.

9. август. Преко цесарско-краљевског конзулата интервенисано, да се за једног аустријског поданика (живи у Аустрији) наплате дугови од:

П. Лепосавића	_____	84,2	гроша	(Из Палежа)
Н. Борђевића	_____	182,34	„	„
Јована кафеџије	_____	50	„	„
И. Михајловића	_____	49,32	„	(Из Умке)
Мира механџије	_____	129	„	(Из Остружнице)
Жене М. Латинина	_____	24,2	„	„

Свега: 520,26 гроша

12. август. Суд округа ваљевског пита Министарство правде шта да ради са страним поданицима који нешто скриве. Министарство одговара, да, ако се ради о „знаменитом преступленију“ суд треба њему да јави, министарство ће јавити Министарству иностраних дела, а ово пак цесарско-краљевском конзулату, „и од њега даље расположеније очекивати“, па ће потом Министарство правде јавити о датом случају окружним судовима.

25. август. Два бећара из Босне, који су у Шапцу већ 10 година живели, покушали да пређу у Аустрију, али су од њених пограничних власти враћени у Србију.

1. септембар. Прота Матеј Ненадовић тужи Карла Чолића, цесарско-краљевског поданика, који је од њега узео воденицу под аренду за 200 талира годишњег најма, а не плаћа.

5. октобар. Пошто се многи страни држављани у државну службу примају, што ствара тешкоће, када исти направе неки преступ, то је Намесништво решило, да се они више без разрешења свог старог поданства у службу не примају, а који су већ у њој, да у року од шест месеци имају да набаве разрешење. Међу њима има и таквих, који су дошли још 1836. године без пасоша и у државну службу били примљени, пошто су положили заклетву на српско држављанство. Сада и такви треба да набаве разрешење од старог држављанства.

25. октобар. Један Србин из Аустрије прешао у Србију 1834. године и најмио се да буде учитељ у Лозници за 48 талира плате годишње.

18. децембар. Савет је решио, а Намесништво потврдило, „Да сви они Срби, који су до Кочине крајине у Аустрију прешли, и самим тим њиховим преласком аустријски поданици постали, као такви, по постојећем између Аустрије и Порте трактату, силом којег поданици аустријски у Турској, а турски у Аустрији, не могу непокретна добра имати, и наследија получавати, лишавају се права наследити своја у Србији заоставша добра, а исто тако, да су и они Срби, који су после Кочине крајине у Аустрију прешли и на позив издан 1815. године ондашњим везиром београдским Марашли Али пашом и бившим књазом србским Милошем Обреновићем, гласећи овако: да ће сваког оног који се у Србију за једну годину дана, рачунајући од дана издања позива, не поврати, добра у Србији заоставша у беглук узети бити — нису се у Србију своје отечество повратили, изгубили право на заоставша добра своја у Србији, и да се наше власти, како трактата, тако и позива поменутог непоколебимо придржавају...“

1840. година

3. фебруар. Савет је дознао, да се на састанцима и карантинима разне таксе неједнако наплаћују.

13. фебруар. Савет и Намесништво одлучили су, да сви државни чиновници, страни поданици, морају имати отпуст из дотадашњег држављанства, или ће бити отпуштени из државне службе. Ваљевски суд одговара, да таквих у његовој установи нема, осим секретара, Ј. Димитријевића, који је по горњем већ поступно.

27. фебруар. Акт из кога се види, да је тада окружни физикус у Ваљеву био др Антон Сухи.

10. мај. Тада је у Ваљеву био тицлер Јован Шваба, Србин, аустријски поданик.

У вези неких случајева, помнију се у Ваљеву два учитеља, али нигде не стоји да су аустријски поданици, а имају српска имена.

20. јун. У Ваљеву живи једна жена, која је раније из Аустрије у Србију пребегла.

5. септембар. Петар Докић, бивши Земунцац, сада члан Суда округа ваљевског, остао је од 1827. године дужан земунској „горњоварошкој“ цркви 17.000 цигаља, те ова, преко аустријског конзулата, тражи да овај то врати са интересом.

6. септембар. Једна Српкиња из Аустрије, која је у Ваљеву код председника суда служила, затруднела је и отишла у Шабац.

1841. година

31. јануар. У једном селу посавског среза живи један Циганин православне вере, из Винковачке регименте, из Аустрије.

10. октобар. Један ваљевски трговац, у ортаклук са једним шабачким, извозио је коже у Аустрију од 1832. године, преко једног Војвођанина, комисионара. А трговали су и са воловима. 1833. године у једној само продаји сваки од њих зарадио је по 50 дуката, а тада су још имали 3.000 непродатих кожа у Аустрији. Потом су у ову трговину примили и трећег ортака, који је у посао унео капитал у износу од 180 дуката. Тада су купили 70 волова и хранили их неко време. А спремили су и 5.700 комада кожа. Али све је то остало непродато у Аустрији до 1835. године. Дотле су коже иструнуле. На то је њихов комисионар писао кнезу Милошу, те су му србијански трговци морали дати 300 форината за трошкове учињене око непродате робе. На храни за непродате волове изгубили су још 140 дуката. Али су и после тога наставили да тргују са Аустријом.

17. октобар. Једна пребеглица из Аустрије служила је код једног среског начелника у Србији десет месеци, начинила неки криминал и побегла.

5. децембар. Један члан Суда округа ваљевског дугује извесну своту једном Земунцу и аустријске власти га сматрају својим подаником. Судија одговара, да је 1813. године прешао у Аустрију, а 1820. године примио је њено држављанство, па кад је тамо пропао са трговином, вратио се у Србију, ступио је у државну службу, и отада га надлежне власти званично сматрају српским држављанином.

1842. година

31. јануар. Један Сремац из Гргуреваца пребеглао је у Србију, у Палеж, и ту се запослио код једног свог земљака из Карловчића, који је пре 15 година прешао у Србију.

14. јул. Један грађанин из Сремске Митровице прешао у Србију и у Палежу покрао је свог зета.

1843. година

26. јануар. Један ваљевски газда имао је за слугу једног аустријског Србина.

5. октобар. Те године окружни физикус у Ваљеву био је Франц Будан.

5. октобар. У Равњу је тада свештеник био војвођански Србин.

1844. година

2. мај. Донета Уредба о примању странаца у српско држављанство. Истог месеца Савет је поставио последњи рок када страни поданици у државној служби морају да приме српско држављанство.

28. септембар. У Ваљеву, у државним установама, тада је само секретар Окружног суда био раније страни држављанин, али и он се само родио у емиграцији, 1813. године, а родитељи су му из ваљевског округа.

Суд вароши Београда решавао је тада спорове са аустријским поданицима за целу Србију.

1845. година

28. септембар. Министарство правде — окружним судовима. Страни држављани осуђени за преступе, поред главне казне, осуђују се и на прогонство. Поменути су нарочито они из Турске, за које је речено, да их највише има у Србији.

1846. година

2. мај. Један Србин из Сјенице, који је одрастао у Србији, а већ двадесет година тргује са Аустријом, жели да пређе у аустријско држављанство.

20. јун. Један трговац из Палежа годинама је трговао са свињама у Аустрији. Тако је и 1834. године, преко остружничке скеле продао чопор свиња једном земунском трговцу. Када је за то чуо кнез Милош, наредио је да трговца ухвате, под стражом спроведу у Крагујевац, и оглобио га са 600 дуката, због чега је овај ускоро од муке умро.

15. септембар. Један аустријски Србин држи механу у Голој Глави. Свих пет практиканата Суда округа ваљевског били су из Србије.